

Punjabi (Gurmukhi script)

Translated by Sara Kazmi

ਸਿੱਧੇ ਖਲੋਵਨ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ, ਯਾ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਟੁਰਿਆ

ਨਗੁਗਿ ਵਾ ਥਿਓਗੋ

ਉਲਥਾ: ਸਾਰਾ ਕਾਜਮੀ

ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਨਸਾਨ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਚਲਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਪੈਰੀਂ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਜਨੇਰ। ਇਨਸਾਨ ਸੋਹ, ਸ਼ੇਰ, ਤੇ ਗੈਡੇ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਦੇ ਸਨ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ: ਆਖਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਤੇ ਰਲਦੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ: ਮੇਢੇ ਤੇ ਚਿੱਤੜ, ਗੋਡੇ ਤੇ ਕੋਨਿਆਂ, ਗਿਟਾਂ ਤੇ ਕਲਾਈਆਂ; ਪੈਰ ਤੇ ਹੱਥ, ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਦੇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਉਂਗਲਾਂ। ਹਰ ਉਂਗਲ ਤੇ ਅੰਗੂਠੇ ਅਤੇ ਨੰਹੁ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਵੀ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਆਖਦੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਂਦੇ, ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ, ਮੰਡਿਓਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਹੇਠ ਅਪੜਾਨਦੇ। ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਜੁੱਸੇ ਨੂੰ ਕਾਂਗਾਂ ਉਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਸਕਤ ਦਿੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਆਹੀ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਣਦੇ, ਮੰਨਦੇ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਵੀ ਉਧਾਰ ਲੈ ਲੈਂਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਵਾਜ, ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਨ ਦਿ ਜਾਚ, ਨੱਕ ਤੋਂ ਸੁੰਘਣ ਦਾ ਡੰਗ, ਨਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬੀਨਾਈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਤੇ ਆਪਸੀ ਜੋੜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਜੁੱਸਾ ਕ੍ਰੋਧ ਖਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡਣਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗਦਾ ਹਾ। ਏਸ ਖਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਏ ਵੀ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ

ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੇ ਉਹ ਹੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਂਹਵਾਂ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਮਤਾ ਪੱਕਾਉਣ ਛੂ ਦਿੱਤਾ।

ਜੀਭ ਨੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਤੋਂ ਇਕ ਮਨਸੂਬਾ ਲਿਤਾ, ਤੇ ਫ਼ੈਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਦੇਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੋਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਗ਼ੜਾ ਕੌਣ ਏ? ਉਸ ਆਖਿਆ। ਦੇਵੇਂ ਭਰਾ ਅੰਗ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਸਦ ਨਾਲ਼ ਨਾ ਤੱਕਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਬੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਢਿਆਉਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਕੌਣ ਪਿੰਡੇ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਗੱਲ ਸੋਹਣ ਤੇ ਜਾ ਗਈ, ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ, ਲੰਮੀਆਂ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਠਾਟ ਵਖਾਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਤੇ, ਤੇ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ, ਤੇ ਮੋਟੇ ਅੰਗੂਠਿਆਂ ਦੀ ਫੱਕੜੀ ਲਾਈ। ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ: ਹਾਏ ਸਾਡੇ ਭੁਖੇ ਭਰਾ, ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਹਿਨੀ ਉਂਗਲਾਂ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਦੀ ਇਹ ਤੇ ਤੇ ਮੈਂ ਮੈਂ ਕਈ ਦਿਨ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ, ਮਸਲਾ ਏਨਾ ਵੱਧ ਗਿਆ ਕਿ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਐਥਾ ਥੀ ਗਿਆ। ਅਖ਼ੀਰ ਗੱਲ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਅੱਪੜ ਗਈ, ਕਿ ਕੌਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤਵਰ ਆਹ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਬਾਕੀ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਸੀ ਲਈ ਆਖਿਆ।

ਜੀਭ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਅੱਗੇ ਧਰਿਆ। ਵਧਿਆ! ਸਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ। ਪਰ ਕਿੰਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ? ਕੁੱਝ ਨੂੰ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ। ਹੋਰਾਂ ਆਖਿਆ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕਰਤਬ, ਯਾ ਦੌੜ, ਯਾ ਫ਼ਿਰ ਸ਼ਤਰੰਜ ਯਾ ਤਾਸ਼ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ੈ ਤੇ ਸੇਮਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਜੇ ਹਰ ਖੇਡ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਅੰਗ ਲਈ ਬੇਜੇਜ਼ ਜਾਪੇ। ਮੁੜ ਕੇ ਫ਼ਿਰ ਜੀਭ ਨੇ ਹੀ ਰਾਹ ਕੱਢਿਆ, ਦਿਮਾਗ਼ ਤੋਂ ਸੋਚ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਦੇਵੇਂ ਵਾਰੇ ਵਾਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੈ ਕਰਨਗੇ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਦੇਵੇਂ ਏਸ ਗੱਲ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ।

ਮੁਕਾਬਲਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਖੁੱਲੀ ਥਾਂ ਤੇ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਜੁੜਿਆ। ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖਲੋਤੇ ਸਨ, ਆਖ਼ਿਰ ਜਿਸਮ ਦੇ ਦੋ ਅੰਗਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਭਿੜਨਾ ਸੀ। ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਗ਼ੌਰ ਨਾਲ਼ ਤੱਕਿਆ, ਕੰਨਾਂ ਨੇ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਆਨਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਫੜੀ, ਨੱਕ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਤੋਂ ਹਵਾ ਛਿਕ ਕੇ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਿਣਕ ਨੂੰ ਸੁੰਘਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਬੱਧਾ। ਜੀਭ ਵੀ ਚੀਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ: “ਬਚਾਓ!”

ਹਵਾ ਨੇ ਜੰਗਲ, ਦਰਿਆ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਨੁੱਕਰ ਤਕ ਏਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਅੱਪੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਰ ਪੈਰੀਂ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਗੇ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੰਮੀਆਂ, ਹਰੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਲੈ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ। ਇਕੱਠੇ ਰੰਗਾਰੰਗ ਸੀ: ਸ਼ੇਰ, ਚਿਤਾ, ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ, ਗੈਂਡਾ, ਲਘੜ ਬਘੜ, ਹਾਥੀ, ਜ਼ਰਾਫ਼ਾ, ਉਠ, ਲੰਮੇ ਸਿੰਗ ਵਾਲੀ ਮੱਝ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਿੰਗ ਵਾਲੀ ਭੈਂਸ, ਨੀਲ ਗਾਏ, ਸੋਹ, ਛਛਨਦਰ ਤੇ ਚੂਹਾ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਾਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜਾ, ਮੱਛੀ, ਮਗਰਮੱਛ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਆ ਟੇਕ ਲਾ ਬੈਠੇ। ਦੋ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਜਨੇਰ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਤਰਮਰਗ, ਤਿੱਤਰ, ਤੇ ਮੋਰ ਵੀ ਜੇਸ਼ ਨਾਲ਼ ਆਪਣੇ ਖੰਬ ਫੜਫੜਾਅੰਦੇ ਆਏ, ਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੇ ਚਿੜੀਆਂ ਵੀ ਚੂਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕੀੜਿਆਂ ਮਕੋੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਗਾਵਣ ਛੂਹ ਦਿੱਤਾ। ਮਕੜੀ, ਸੁੰਡੀ, ਸੁਸਰੀ ਘੇਰੇ ਘੱਤਣ ਲੱਗੀ। ਗਿਰਗਟ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ

ਟੁਰਦਾ ਨੇੜੇ ਆ ਖਲੋਇਆ, ਪਰ ਛਿਪਕਲੀ ਉਤਾਵਲੀ ਸੀ, ਤੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦੀ ਰਹੀ। ਬਾਂਦਰ, ਗੁਰੀਲਾ ਤੇ ਬਣਮਾਣਸ ਇਕ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਰੁੱਖ ਟੱਪਣ ਲੱਗੇ। ਸਗੋਂ ਰੁੱਖ ਆਪ ਵੀ ਝੂਲਣ ਲੱਗੇ, ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਸਲਾਮ ਵਿਚ ਨਿਓਂ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਖਲੇ ਗਏ ।

ਮੂੰਹ ਨੇ ਗਾਵਣ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਪਿੜ ਬੰਨਿਆ:

ਇਹ ਜਤਨ ਅਨੰਦ ਕਾਰਨ ਹੈ

ਇਹ ਜਤਨ ਅਨੰਦ ਕਾਰਨ ਹੈ

ਇਹ ਜਤਨ ਅਨੰਦ ਕਾਰਨ ਹੈ

ਕਿਉਂਜੋ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ

ਇਕੋ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹਾਂ ਜਾਏ

ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਤੇ ਹਾਰ ਨੂੰ ਸਲੂਕ ਨਾਲ ਮੰਨਣ ਦੀ ਸੌਂ ਖਾਦੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਖਾਵੇਗਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਰੁੱਸ ਕੇ ਛੱਡ ਜਾਵਣ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਬੀੜਾ ਸੁੱਟਿਆ: ਲੱਕੜ ਦਾ ਇਕ ਟੋਟਾ ਜਮੀਨ ਤੇ ਦੇ ਮਾਰਿਆ। ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਚਾਵਨ ਦਾ ਆਖਿਆ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਲਾ ਦੀ ਖੁਲ ਸੀ, ਤੇ ਨਾਲ ਉਹ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗੂਠਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀ, ਹਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗਵੇੜ ਲਾ ਲਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਨਾ ਸਕੇ, ਬੱਸ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਦੂਰ ਚਾ ਸੁੱਟਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਹਾਸਾ ਲਿਤਾ, ਤੇ ਕਹਿਕੇ ਤੇ ਕਹਕਾ ਲਾਇਆ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਬੜੀ ਟੋਰ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਨਾਜ਼ਕੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਿੰਦਿਆਂ, ਵਣ ਸੋਨੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵਿਖਾਈ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਕੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੂਰ ਭੰਵਾਂ ਕੇ ਮਾਰੀ, ਤੇ ਸਾਰੇ “ਵਾਹ ਵਾਹ” ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁਣ ਵੇਖਣਹਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ: ਚੌਲਾਂ ਭਰੀ ਇਕ ਕੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਰੇਤ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਦਾਣੇ ਕੱਢ ਕੇ ਵਖਾਏ, ਸੂਈ ਵਿਚ ਧਾਗੇ ਪਰੇਏ, ਵਜ਼ਨ ਢੇਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰੇੜੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਨੇਜ਼ੇ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਦੂਰ ਵਗਾਏ, ਏਸੇ ਏਸੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪੇਰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਖਾਬਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਬਨ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਖੜਪ ਵੇਖ ਕੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਤਮਾਸ਼ਬੀਨਾਂ ਦਿਆਂ ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਤਾਲੀਆਂ ਦਾ ਤੂਫਾਨ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ: ਭਾਵੇਂ ਉਤੋਂ ਦੁਖੀ ਜਾਪ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਅਨਦਰ ਹਿ ਅਨਦਰ ਉਹ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਜਿਤਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਅਖੀਰ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਦਾ ਜਹਿਆ ਕੰਮ ਹੀ ਦੱਸਾਂਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ। ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੇ ਜੁੱਸੇ ਨੂੰ ਦਾਰੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਅਪੜਾਵਨ। ਲੈ, ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਉਂਗਲਾਂ ਨੇ ਮਾਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸੋਚਿਆ। ਮੰਜ਼ਰ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਪਿੰਡਾ ਪੁੱਠਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਹੱਥ ਜਮੀਨ ਤੇ ਸਨ, ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭੇਏਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵਣ ਪਾਰੋਂ ਚੱਜ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਵੇਖ ਨਾ ਸਕਣ। ਨੱਕ ਨੂੰ ਧੂਲ ਤੋਂ ਨਿੱਛਾਂ ਲੱਗ ਗਿਆਂ,

ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਤਰਦੇ ਹੋਵਣ। ਨਿਆਏ ਜੇ, ਵੇਖਨਹਾਰਾਂ ਨੇ ਚੀਕਿਆ, ਤੇ ਖੇਡ ਵਿਚ ਗਾਵਣ ਲੱਗੇ।

ਨਿਆਏ ਨਿਆਏ ਜੇ
ਹਕੁਨਾਮਾਟਾਟਾ
ਫੂਵਾਟਾ ਨਿਆਏ
ਹਕੁਨਾਮਾਟਾਟਾ
ਤਰੁਕੀਨੀ ਅੰਗਾਨੀ

ਸਾਰੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਣ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਰੰਗਾਰੰਗ ਕਰਤਬ ਕਰਦੇ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਇਕ ਗਜ਼ ਵੀ ਹਿਲੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਬੱਸ ਦੇ ਕਦਮ ਈ ਨੇ, ਹੱਥਾਂ ਪਿੜ ਨਾਲ ਕੁਰਲਾ ਕੇ ਬੋਲੇ, ਪਰ ਬਾਂਹਵਾਂ ਵਿੰਨਗੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਤਿਲਕ ਗਈਆਂ, ਤੇ ਪੂਰਾ ਪਿੰਡਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਢੈ ਪਿਆ। ਕੁੱਝ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾ ਕੇ, ਹੱਥ ਨੂੰ ਚੌੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸਿਰਫ ਅੰਗੂਠੇ ਕੁੱਝ ਵਿੱਥ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਲਟਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਟੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਆਇਆ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਲੱਤਾਂ ਬਗ਼ੈਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਬਰੀਕ ਹਾਸੇ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਭਰਕਮ, ਗਰਜਦੇ ਕਹਿਕੇ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰੇ। ਆਪਣਾ ਮਖੌਲ ਬੰਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਜੁੱਸੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਇਕ ਆਖਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਕੋ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਨੇ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ। ਲੱਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪਿੜ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਚਮਕਾਇਆ: ਵੇਲ਼ਾ ਗਿਣਿਆ, ਫੁਦਕੀਆਂ ਲਾਈਆਂ, ਨਸ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ, ਕੁੱਝ ਉੱਚੀਆਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ, ਫਿਰ ਲੰਮੀਆਂ ਛਾਲਾਂ, ਤੇ ਤੇੜੇ ਤੇੜ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਡਿੱਗਣ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਵੇਖਨਹਾਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ, ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ, ਭੇਏਂ ਤੇ ਥਾਪੜੇ ਮਾਰੇ। ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਜੁੱਸੇ ਨਾਲ ਏਸ ਤੇ ਹੱਥ ਚਾਤੇ, ਤੇ ਇਹ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਇਹ ਖੇਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਾਰੇਆਂ ਨੂ, ਸਮੇਤ ਵੇਖਣਹਾਰਾਂ, ਬਾਂਹਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਅਚੰਭਾ ਜਾਪਿਆ: ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਦੂਰ ਖਿੱਚੇ ਗਏ ਸਨ, ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਂਗਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਈ ਦਿਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਵੇਰਦੇ ਅੰਗ ਮੁੜ ਹਾਸਾ ਛੋਹਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਈ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਏ ਸਿਆਤਾ ਕਿ ਉਖੜੇ ਅੰਗੂਠੇ ਨੇ ਸਗੋਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਚਿਤਰਾਈ ਘਟਾਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਪੰਣ ਤੇ ਕੱਸਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਵ ਹੋਇਆ? ਕਮਜ਼ੋਰ, ਸ਼ਕਤਿ ਵਿਚ ਢਲ ਗਈ!

ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਬਹਿਸ ਪੂਰੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜਾ ਟਿਲ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ: ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂਵੇਂ ਮਾਹਿਰ ਸਨ, ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਬਗ਼ੈਰ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਪੜਚੋਲ ਵਿਚ ਪੇ ਗਏ: ਇਹ ਜਿਸਮ ਆਪ ਹੈ ਕੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਪਛਾਤਾ ਕਿ ਜਿਸਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਸਮੇਏ ਹਏ ਨੇ। ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਦਾ ਠੀਕ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਰਪਰ ਸੀ।

ਪਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਮੁੜ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਦਖਲ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਜਿਸਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮਿੱਥ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤੋਂ ਜਿਸਮ ਸਿੱਧਾ ਟੁਰਿਆ ਕਰੇਗਾ, ਪੈਰ ਜਮਿਨਿ ਤੇ, ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਉਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ। ਪੂਰਾ ਪਿੰਡਾ ਏਸ ਗੱਲ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸੀ, ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਟੁਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਤਾਂਜੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਿਛੇਕੜ ਕਦੀ ਨਾ ਭੁੱਲਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ: ਲੱਤਾਂ ਜੁੱਸੇ ਨੂੰ ਥਾਂ ਤੇ ਅਪੜਾਵਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਣਗਿਆਂ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਫਿਰ ਰਛ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੱਥ ਸਾਂਭਣਗੇ। ਸੇ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਭਾਰ ਆਪਣੇ ਜਿੰਮੇ ਲੈ ਲਿਆ, ਤੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵਰਤਾਇਆ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁਰਕੀ ਪਾਵਨ ਲਈ। ਮੂੰਹ, ਬਲਕੇ ਦੰਦ, ਉਸ ਰਿਜ਼ਕ ਨੂੰ ਚਬਾਏ, ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਟਪਾ ਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਏ। ਢਿੱਡ ਸਾਰਾ ਰਸ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਗਦੀ ਨਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਗਾਏ, ਜਿਥੋਂ ਓ ਰਸ ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਨੁੱਕਰ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਜਾ ਵਸਦਾ। ਫਿਰ ਢਿੱਡ ਬੱਚੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਨਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਥੋਂ ਫਿਰ ਜੁੱਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਲੀ ਵਿਚ ਲਾਹੁੰਦਾ, ਯਾ ਮਿੱਟੀ ਹੇਠ ਦਬਾ ਦਿੰਦਾ, ਭੇਏਂ ਨੂੰ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਬੂਟੇ ਲੱਗਣੇ, ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਤੇ ਫੁੱਲ, ਫਿਰ ਉਹੋ ਫੁੱਲ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਣੇ। ਹਾਂ, ਇਹੋ ਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗੇੜ।

ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ: ਹਾਸਾ, ਗਾਵਣ, ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਮੂੰਹ ਦੇ ਜਿੰਮੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਨਸਣ ਤੇ ਫੁੱਟਬਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਤਾਂ ਦੇ। ਕੰਮ ਦੀ ਸਾਫ ਵੰਡ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਇਕ ਤਕੜੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡ ਵਡੇਰੇ ਜਨੇਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਲੇਕਿਨ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਏ ਪਤਾ ਸੀ ਕੇ ਏਸ ਪੱਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਰ ਪੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿਧਰੇ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਕਿ ਉਹ ਭਏਂ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਯਾ ਉਹ ਸਾਈਂ ਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਅੰਗ ਬੱਸ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਏਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿਰ, ਤੇ ਸਿਰੋਂ ਹੇਠ ਵੀ ਜੇ ਕੁੱਝ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਬਰਬਰ ਹੈ। ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਅੰਗਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲਾਜ਼ਿਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁਖ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਦਿਲਾਇਆ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਓ “ਆਪਣੀ” ਗੱਲ ਕਰੇ, ਉਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕੀ ਉਹ ਪੂਰੇ ਜਿਸਮ ਵੱਲੋਂ ਗੱਲ ਪਈ ਕਰੇਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਲਿਕ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ।

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡੇ ਵਿਚ

ਕੋਈ ਨੈਕਰ ਨਾਹੀਂ

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡੇ ਵਿਚ

ਕੋਈ ਨੈਕਰ ਨਾਹੀਂ

ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ

ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ

ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ

ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ
ਇਹ ਜੀਭ ਸਾਡੀ ਵਾਜ
ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਭੇ
ਅਸੀਂ ਤਗੜਾ ਜਿਸਮ ਬਣਾਇਆ
ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਭੇ
ਅਸੀਂ ਤਗੜਾ ਜਿਸਮ ਬਣਾਇਆ
ਏਕਤਾ ਸੋਹਣ ਹੈ

ਰਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ
ਜਿਸਮ ਤਗੜੇ ਲਈ
ਰਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ
ਜਿਸਮ ਤਗੜੇ ਲਈ
ਏਕਤਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਸਕਤ

ਇਹ ਕੁੱਲ ਪਿੰਡੇ ਦਾ ਗੀਤ ਬਣ ਵੰਜਿਆ। ਜੁੱਸਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਹ ਗਾਵਣ ਗਾਂਦਾ ਹੈ, ਔਰ ਇਹੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਜਨੈਰਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਖਲੇਵਨ ਦੇ ਇੰਕਲਾਬ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਚਾਰ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਜਨੈਰਾਂ ਨੇ ਏਸ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਂਗਾ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਗਾਵਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਈ ਲੱਗਿਆ। ਮੂੰਹ ਖਾਵਣ ਵਾਸਤੇ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਗਾਵਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਗੀਤਲ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾ ਲਈ, ਤੇ ਤੈ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਬਦਲਣਗੇ।

ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਜੁੜਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਸੋਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨਾਲ ਭਿੜਦੇ ਵੈਰੀ ਅੰਗ ਵਾਂਗ ਵੇਖਦੇ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਨੈਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁੱਕਦੇ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧੇ ਖਲੇਵਨ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

Translator's note: I am grateful to Kirpal Singh Hira for helping proof-read and transliterate the Gurmukhi version.

Sara Kazmi is a PhD candidate in Criticism and Culture at the Department of English, University of Cambridge. Her research looks at poetry and drama from 1970s Punjab and the Punjabi diaspora in England. She grew up in Lahore, Pakistan, where she also worked with the Sangat, an independent group of artists, writers and musicians engaged in reading and revisiting regional literary, musical and theatrical traditions.